

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR D'EIVISSA

14376

De conformitat amb l'establert a l'art. 5 del Reglament sobre el procediment a seguir per a la declaració de festes d'interès cultural a Eivissa (BOIB núm. 35 de 10 de març de 2009), es fa públic l'acord del Consell Executiu del Consell Insular d'Eivissa de 27 d'abril de 2015, d'incoació de l'expedient per a la declaració de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu com a festa d'interès cultural.

El Consell Executiu del Consell Insular d'Eivissa en reunió celebrada el dia 27 d'abril de 2015 va acordar, per unanimitat, la incoació de l'expedient per a la declaració de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu com a Festa d'Interès Cultural (FIC) de conformitat amb la següent proposta de la consellera executiva del Departament d'Educació, Cultura i Patrimoni:

Atès l'informe proposat de la cap de Secció del Departament d'Educació, Cultura i Patrimoni, amb el vistiplau de la secretària tècnica de l'Àrea de Presidència de data 24 d'abril de 2015, del següent tenor literal:

El dia 14 d'abril, la consellera executiva del Departament d'Educació, Cultura i Patrimoni del Consell Insular d'Eivissa va dictar providència d'obertura d'expedient per a la declaració de festa d'interès cultural, de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu; a iniciativa de l'Ajuntament de Santa Eulària des Riu, que el dia 31 d'octubre de 2012 va acordar promoure la declaració d'interès cultural de les Festes del Primer Diumenge de Maig.

El dia 24 d'abril, el Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional de l'illa d'Eivissa, atesos els dos informes presentats, un primer de l'Ajuntament de Santa Eulària des Riu sobre la memòria històrica (elaborada pel doctor i historiador Sr. Antoni Ferrer Abárzuza), i l'altre de les característiques que componen la festa (elaborada per la tècnica de Patrimoni del CIE, Sra. Cristina Palau), va considerar plenament justificada i motivada la declaració de festa d'interès cultural de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu, atès el seu arrelament popular, i va acordar emetre l'informe favorable descriptiu i tècnic següent:

Consideracions prèvies

F. X. Torres Peters, en una conferència (inèdita en versió escrita) pronunciada a Santa Eulària l'any 2014, va proposar que la festa del Primer Diumenge de Maig de Santa Eulària té el seu origen o, més aviat, que en realitat es tracta d'una transposició de la celebració de la Mare de Déu del Roser.

La hipòtesi és versemblant i s'ha de tenir molt en compte en tractar de l'origen d'aquesta celebració. El culte a aquesta Mare de Déu la introduïren els dominics al final del segle XV i, sobretot, durant el segle XVI. La *Guía para visitar los Santuarios marianos de las Baleares* assegura que entre 1480 i 1517 es fundà la primera capella del Roser a l'església de Sant Domingo de Ciutat de Mallorca. La data de celebració d'aquesta advocació mariana era, efectivament, el primer diumenge de maig. A partir de 1571, arran de la victòria de les naus cristianes sobre les turques a la batalla de Lepant, la festa es traslladà al 7 d'octubre, data del dit enfrontament bèl·lic.

De fet, a Eivissa la devoció a la Mare de Déu del Roser va donar ocasió a la fundació de nombroses confraries del Roser a les esglésies d'Eivissa. Igualment, a la Catedral (església parroquial fins a 1785) es venera una imatge de talla d'aquesta Mare de Déu, obra del segle XVI. De fet, l'esmentada *Guía para visitar los Santuarios marianos* assegura que les imatges de la Mare de Déu del Roser de petites dimensions servien per a les processions, en les quals el cant del rosari va arribar a ser una part imprescindible.

La importància d'aquesta advocació és grossa, no debades, a l'església de Santa Eulària, la capella fonda de la banda de Cala Llonga (ponent) es va construir per venerar la Mare de Déu del Roser.

D'altra banda, però, la llegenda assegura que la causa de la celebració del Primer Diumenge de Maig a Santa Eulària és l'esfondrament d'una església que se situava al lloc avui conegut com s'Església Vella. L'esdeveniment no passà d'un gran surt i la pèrdua del temple, però el fet que ningú no patís cap mal, com hauria pogut passar si l'edifici hagués caigut durant la missa, acabada feia poc. En acció de gràcies, la gent del poble de Santa Eulària començà a celebrar una diada l'aniversari d'aquell succeït. Hi ha, per tant, tres elements a analitzar per fer una aproximació a l'origen de la festa del Primer Diumenge de Maig de Santa Eulària.

D'una banda, el topònim s'Església Vella, de l'altra la llegenda que hi està relacionada i, per últim, les notícies de la festa mateixa del Primer Diumenge de Maig.

Es pot avançar que, certament, les notícies del topònim s'Església Vella són ben antigues, ja que la primera vegada que es documenta és al segle XV, concretament el 1493.

No són tan velles les primeres mencions de la llegenda esmentada, que es remunten al segle XX.

I, finalment, les al·lusions a la festa són del segle XIX, quan apareix als papers com una celebració ja ben arrelada aleshores.

1. S'Església Vella. Documents i arqueologia

Un llibre municipal de l'antiga Universitat d'Eivissa, de 1493, com s'ha dit, recull el primer esment conegut al topònim de s'Església Vella:

“Ítem, paguí an Jordi Nasot e mestre Johan, espasser, set lliures, dos sous, sis diners per XVIII dies an ffeta escolta e descuberta a lla Església Vella de Santa Eulàlia, per abdossos, quatorza lliures, sinch sous. XIII lliures, V sous.” (Arxiu Històric d'Eivissa, AHE, *Llibre de clavaria de 1493-1494*, f. 45v.).

És clar, per tant, que aleshores el topònim existia. Tota una altra cosa és arribar a saber quin era l'origen del topònim. Si l'entensem literalment, en aquell indret s'hauria ubicat un temple cristià que, en ser substituït per un altre de més nou, hauria ocasionat la forma del nom de lloc. Però també es podria entendre que aquesta era la interpretació donada pels habitants del lloc a l'existència de ruïnes en aquell enclavament, independentment de la seua vertadera datació i funcionalitat. La tradició, és a dir la llegenda que acompanya el topònim, i també les restes certes de construccions existents a l'indret, les quals devien ser més visibles temps endarrere que no actualment, inclinen a donar crèdit al topònim i, per tant, a pensar que al pujol anomenat s'Església Vella existí un temple cristià.

Diverses notícies abonen aquesta postura interpretativa. Així, la *Resumpta Histórica Geográfica y Coronológica de la Isla de Iviza* del pare Antoni Deià Tortella (1751) descriu així l'indret en la seua pàgina XXV:

“Dexando este sitio luego se ofrece la Iglesia Vieja de Sta. Eulalia, y es una como península formada de un gran collado el Mar adentro. Hállanse aún allá los simientos de la Iglesia antigua, cuya denominación retiene.”

Josep Clapés Juan, l'historiador Clapés, natural de Cala Llonga, Santa Eulària, era de la mateixa opinió i la va fer pública a la revista *Los Archivos de Ibiza*, any III, 1903, Ciutadella, 1904, p. 111:

“Hem dit que sas esglesis de Sant-Eulari, San Miquel, Sant Antoni y San Jordi serian segurament sas primeras qu'en el camp d'Ivissa es ferian en es prinsipi de sa duminació cristiana en aquest'illa, pero d'axó tenim algunas dudas, per lu que respecte, sobre tot, á sa nostra: parex que sa tradició juntament en su havé vist encare es nostrus antepassats algunas ruinas en es lloc de s'Esglesi vey demostra qu'allí ey va havé alguna capella, quissá una verdader'esglesia...”

F. X. Torres Peters considera, atenent al que literalment indica el nom del lloc, que s'hi aixecà la primera església de Santa Eulària al segle XIII (F. X. Torres Peters, “Santa Eulària i les seues esglésies”, *Diario de Ibiza*, 11 de febrer de 2001, p. 19). El primer esment a aquesta advocació en el quartó o partida jurisdiccional que en temps dels andalusins s'anomenà Xarc, després partida de Pere de Portugal, després de l'Infant Jaume i finalment del Rei i de Santa Eulària, és de 1276 (F. X. Torres Peters, *Dos capbreus del segle XIII. Capbreu antich de Eviça i Capbreu del Llibre verd de Tarragona*, Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa, València, 2008).

Una primera església s'hauria aixecat al segle XIII —ja existia el 1276— en el lloc que almenys el 1493 ja es deia de s'Església Vella. Les primeres referències documentals a l'església de Santa Eulària es referien, doncs, a aquell primer temple situat vora mar.

Com s'ha vist, l'autor de la *Resumpta* de 1751 i l'historiador Clapés afirmen l'existència de restes de construccions en aquell indret. També ho assegura Arturo Pérez-Cabrero en la seua Ibiza. *Guía del Turista* de 1909, p. 105:

“Cerca del pueblo [de Santa Eulària], en la fíca de Can Capitá, se vel algunos vestigios de un antiguo templo cristiano, de época anterior a la del actual”.

És clar, per tant, que s'ha de recórrer a l'estudi arqueològic de l'indret per conèixer la seua naturalesa i l'entitat de les restes arqueològiques que poden observar-se en superfície en el lloc de s'Església Vella, la seua cronologia i, si és possible, la seua funcionalitat.

A l'espera d'aquesta intervenció, es pot dir que la *Carta Arqueològica d'Eivissa* va incloure el jaciment existent al cim de s'Església Vella, atribuint-li una datació situada en època andalusina (entre el segle X i 1235 data de la conquesta catalana).

A simple vista s'hi observen estructures molt arrasades al cim del pujol. Concretament un àmbit quadrangular de murs de pedra i una possible estructura circular. També hi és visible un enterrament i fa uns anys ingressà en el museu arqueològic un crani que segons la persona que el trobà les pluges havien posat al descobert a s'Església Vella. Aquestes estructures s'han de relacionar amb diferents fragments de referit blanc i pintat d'almànguena trobats al mateix lloc. S'ha de tenir en compte que també hi ha diversos fronts de pedrera que podrien haver afectat molt el jaciment. Sobre aquestes zones d'extracció de pedra, alguns informants del poble asseguren que s'obriren per a la construcció

del pont Nou del riu devers 1918. També degué afectar la conservació del jaciment el fet que després de la Guerra Civil el pujol servís per fer maniobres de tir d'armes lleugeres per part de les unitats destinades a Santa Eulària.

Tot la cronologia que la Carta arqueològica atribueix a les restes, les troballes casuais fetes en superfície corresponen majoritàriament a una època més recent, situable en els segles XV i XVI i fins i tot podria ser que XVII.

Concretament, una d'aquestes troballes és un fragment de forma oberta de ceràmica decorada amb la tècnica de la corda seca parcial i melat que es pot situar en el segle XV o XVI. Igualment procedeixen d'aquell lloc dues monedes d'encunyació insular del segle XVI (col·lecció particular).

Aquestos indicis són compatibles amb l'existència d'un temple en aquell indret, el qual podria haver estat en ús fins al segle XVI.

Tanmateix, no es podrà conèixer la seua funcionalitat fins que no s'hi realitzin excavacions arqueològiques.

L'atac de 1543

Existeix la notícia certa, recollida per dos fonts històriques diferents, d'un atac de turcs perpetrat el 1543. Les dues cròniques de la desembarcada que es conserven aporten informació sobre l'església de Santa Eulària.

El dia 5 de novembre de 1543 sis galeres turques baixaren gent a terra que atacà l'església de Santa Eulària. De les dues cròniques esmentades, una és més completa. Segons aquest escrit més detallat, els atacants assetjaren l'església i la torre que hi havia al seu costat; començaren a perforar els murs per capturar la gent que hi havia a dins. Afortunadament per a les persones que s'hi havien refugiat, els soldats enviats pel governador arribaren a temps de provocar la desbandada dels turcs. Aquest és el document, conservat a l'Archivo General de Simancas i datat el 19 de novembre de 1543:

Al muy noble señor el señor llicenciado de La Gasca, mi señor:

Muy noble señor

A los cinco del presente hallegaron aquí 6 galeras 2 horas antes de de ponerse el sol y tomaron tierra en el quartón del Rrey; deliberó el governador salir con doçientos arcabuceros y a mi no me paresció hasta ver las guardias qué nuevas nos trayan, si havia más fustas o no. Y avida rrespuesta de nuestras guardias como no eran más de seys galeras, deliberamos de ynbiar çiento çinquenta arcabuçeros con la gente de la tierra. Y los enemigos combatían la iglesia de Santa Olaya y una torre que está junto con ella en la qual se avían retraído cinco hombres y en la torre veynte y cinco ánimas, todo mugeres y muchachos. Y los enemigos con muchas trancas, azadones y picos ya tenían minada la torre por tres partes quando nuestro socorro hallegó, y vista por las galeras nuestra gente ficiéron señal con una pieça de artillería a rrecoger y del cálder de la galera, con una vandera, amagándolos que se rrecogiesen y así se rretruxeron a la proa de las galeras; y desenbarcaron mucha gente para faborescer los suyos y como los nuestros iban a tajarles la mar encontráronse junto los turcos con los nuestros tan determinadamente que ha querido el glorioso san Nicolás darnos la victoria. Y si no se hallaran tan junto a la mar certifico a V.S. que murieran más de doçientos, y uno que por hallarse las galeras tan propincas que les faborescieron con artillería que han avido gran socorro en ellas y por esta causa no son muertos los que queríamos, hazemos quenta que son muertos en la vatalla y anegados y despeñados cien turcos; han dexado trancas, escopetas y cimitarras qual maravilla que nuestra infantería a traído ynfnitas, muerto el capitán y quinze turcos que llebaba de guardia en la misma hora huyeron todos los estandartes y hasta las proas de las galeras siguieron la victoria. Y lo demás dexo al Rvdo. F. Beneto que dirá a V.S. lo que [acá se hase pero] más largamente. Y no ocurriéndome otra cosa sino suplicar a la divina Magestat vida y estado de vuestra serenísima augústea y guarde de Yviça a 19 de noviembre de MDXLIII. Sevidor, Francisco Abel.” (Agraeix a Pere Vilàs que em facilità una fotocòpia d'aquesta carta. L'original es custodia a l'Archivo General de Simancas —AGS—, Valladolid).

Com s'ha dit, hi ha una altra narració dels fets. Es conserva a l'Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa, entre les notes dels *Llibres d'entreveniments*:

“Nota que lo dia de Sent Nicolau gloriós, que comptàvem a VI de novembre 1543, hora quasi de misa, aribà un home com a coreu dient que sis gualleras de turchs desembarquàran a Malla Garba. Vist açò, lo lochtinent de governador y lo capità deslberaren a tremàter-y dosents hòmens della terra y soldats, per a hon merxaren per alla volta de Senta Aulària. Y com fóran allí diguéran-los que los moros héran Arabí. Deslberaren a merxar per allí y, aribats que fóran véran los moros que trebalaven a venir alla vollta della Marina per a recullir-y los nostras cristians. Vent açò, enaren embés ells per manera que seceremosaren y is trobaren que no s'i jugava sinó aspasa ab aspasa, de què los nostras en matàran sicra vint-ysinch o trenta, tots degolats, a no pindra nengú a mersè, y seguint tostems la victòria fins a fer-los enbarquar. Morí en dita esquaramusa Lorens Soldevilla, carniser, y lo caval de mossèn Guillem Orvay. Pregam a Nostre Senyor nos vulla per a tostems donar victòria quantra nostras inimichs. Amén. Lo alferis dells soldats se deea Roies, marit de la filla de Joan Cucarella, picapedrer”.

És curiós que el sacerdot que escriví aquesta darrera nota no mencioni per res el setge al qual va estar sotmesa l'església. De fet, les dues narracions són en alguna mesura discrepants. És possible que l'autor de la carta, Francisco Abel, hagués volgut fer créixer l'abast de l'atac per augmentar així el seu mèrit. De tota manera, haurem de donar per bona la seua descripció de l'església, de la qual sabem, per tant, que

tenia una torre a la vora.

Onze anys més tard d'aquest atac, el 26 de gener de 1555, un document important per a la història de l'església de Santa Eulària, esmenta un atac d'envergadura contra el temple:

y si conviniere hazer otro recogimiento para los labradores más fuerte que la hermita o yglesia de Sancta Eulalia, que scrivistes donde se defendieron las mugeres y niños de los turcos y ellos derribaron parte del muro matando tres hombres y tomaran la yglesia si el tiempo les diera lugar a ello". (B. Escandell Bonet, *Aportación a la Historia de las murallas renacentistas de Ibiza*, Eivissa, Instituto de Estudios Ibicencos, 1970, p. 49. També E. J. Posadas López, *Torres y piratas en las islas Pitiusas*, Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1989, p. 261. El document procedeix de l'AGS).

És la resposta de la princesa governadora, Joana d'Àustria, a una sol·licitud feta pel governador d'Eivissa. Aquest, com indica la carta, narrà l'atac per a coneixement de la cort i per sol·licitar mitjans i remeis a la situació de perill que patien les illes Pitiüses. La princesa respongué, com era costum, resumint la carta del governador.

Ara bé, no sabem en quina data es va produir l'expugnació de l'església. Els *Llibres d'entreveniments* no recullen un atac poc anterior a 1555. De fet, l'únic esment a una escomesa turca de la magnitud que permet calibrar la carta de 1555 és el de novembre de 1543.

Les dades que proporciona la carta permeten identificar l'atac narrat amb el de 1543. Veïam una comparació:

1543. a la torre s'havien tancat "veynte y cinco ánimas, todo mugeres y muchachos.

1555. se defendieron las mugeres y niños de los turcos.

1543. los enemigos con muchas trancas, azadones y picos ya tenían minada la torre por tres partes.

1555. ellos derribaron parte del muro.

1543. Morí en dita esquaramusa Lorens Soldevilla, carniser, y lo caval de mossèn Guillem Orvay" (*Llibres d'entreveniments*).

1555. matando tres hombres.

És lícit, després d'aquesta anàlisi, considerar que el record de l'atac de 1543 va servir el 1555 per demanar a la Cort reial la construcció d'una fortificació a Santa Eulària, un lloc que, a causa de la riquesa hortícola i la presència dels molins fariners, era objecte d'atacs freqüentment. És per això que la princesa governadora afegí al text abans transcrit que esto véalo el ingeniero con acuerdo vuestro... porque es justo que en semejante asalto de fustas aya en la campaña donde prestamente la gente se recoja y esté segura.

Recordem que Giovan Battista Calvi, l'enginyer autor del primer projecte de la fortificació renaixentista de la vila d'Eivissa, va arribar al final de l'any 1554 o començament de 1555. A aquest enginyer es refereix el text.

La següent notícia important és de 1568, recollida en els ja esmentats *Llibres d'entreveniments*, que eren els llibres de mortuoris i on s'apuntaven diferents succeïts notables (Vegeu-los a I. Macabich, *Historia de Ibiza*, Palma, ed. Daedalus, 1967. J. Mari Cardona, *Els Llibres d'entreveniments*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1983. V. Ferrer i Mayans, *Un memorial de la guerra contra el turc*, Barcelona, Curial, 1997). El text diu així:

Nota com vui dia de la gloriosa Sancta Aulària que contam a 12 de febrer, se digué missa cantada en lo cortó del Rey, en la yglésia nova se's feta ahon stava primer. Foren destacha Guasch, Galamó, Arnau, Bofí y Prats.

La interpretació d'aquesta nota s'ha vist influïda pel coneixement de l'existència del topònim de s'Església Vella i de la creença que el nom assenyalava l'indret on s'aixecà la primera església de Santa Eulària. Així Joan Mari Cardona prengué el complement de lloc "se és feta on estava primer" considerant que el capellà que escrigué la nota a la vila d'Eivissa estant es referia al lloc de Santa Eulària, de manera extensa, i que, en realitat, la "yglésia nova" substituï l'"església vella" situada vora mar (J. Mari Cardona, *Santa Eulària*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 2009, p. 22 i 31. En aquesta obra, que recull articles i escrits anteriors ja que és pòstuma, J. Mari llança altres propostes, com la possibilitat que al puig de Missa hi hagués hagut una mesquita).

Ja és clar que aquesta possibilitat no és factible perquè hem vist que el topònim de s'Església Vella es documenta des de molt abans.

Isidor Macabich tenia clar que l'edificació de l'església a què es refereix la nota de 1568 es va fer sobre les restes de l'anterior, mentre que en una nota al peu es demana:

"La fábrica de que se recuerdan vestigios en el lugar de la costa llamada S'isglesia veyta, ¿sería anterior a las edificadas en el cerro donde se asienta la actual, o bien una capilla secundaria?" (I. Macabich, *Historia de Ibiza*, vol. III, p. 351).

J. Marí també havia proposat, al lloc indicat abans, que s'Església Vella pogués ser un temple paleocristià (J. Marí Cardona, *Santa Eulàlia*, p. 28-29). Aquest, per ara, es pot descartar ja que els materials arqueològics més antics trobats en superfície en aquell indret no van més endarrere del segle XII o XIII i són molt escassos.

A. Ferrer, en un treball sobre l'església del Puig de Missa va considerar, com Macabich, que l'església feta a mitjan segle XVI va substituir-ne una altra situada en el mateix lloc:

"Sembla que el temple del segle XVI en substituï un altre que s'aixecava en el mateix lloc, amb la qual cosa la notícia de 1568 que ens diu que l'església nova s'ha fet on estava primer, cal entendre-la en sentit estricte" (A. Ferrer Abárzuza, *El Puig de Missa de Santa Eulària des Riu. Anàlisi històrica i arquitectònica*, Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1998, p. 68).

F. X. Torres Peters va explicar aquesta mateixa conclusió en un article publicat a la premsa:

"«ahon stava primer». Aquesta afirmació s'ha de prendre al peu de la lletra: es situà, com bé interpreta Isidor Macabich i insinua Antoni Ferrer Abárzuza, en el mateix solar, damunt del mateix puig" (F. X. Torres Peters, "Santa Eulària i les seues esglésies", *Diario de Ibiza*, 11 de febrer de 2001, p. 19).

Ara, però, la qüestió quedava millor argumentada gràcies a nous documents que demostraven dues coses: que d'una banda el topònim Santa Eulària ja existia al segle XIII i, de l'altra, que el topònim s'Església Vella ja és esmentat el 1493. Per tant, com s'ha dit, l'"església nova" de 1568 no va poder substituir l'"església vella", perquè aquesta ja era anomenada així setanta-cinc anys abans. Per concloure, en paraules de Torres Peters.

"El temple que avui contemplam (de la segona meitat del segle XVI amb afegits posteriors) es construí damunt una església nova, probablement de finals del segle XV, la qual s'edificaria per substituir l'església vella, molt possiblement de finals del segle XIII. Així, pensam que hi ha hagut almanco tres temples dedicats a la màrtir barcelonina: un al lloc encara conegut com s'Església Vella i dos al Puig de Missa".

Només podem matisar, gràcies a un document publicat pel mateix F. X. Torres el 2008, que la primera església de Santa Eulària ja existia, almenys, el 1276, com s'ha dit abans (*Dos capbreus del segle XIII*, 2008). Tant A. Ferrer el 1998 com F. X. Torres el 2001 insistírem en la importància de fer excavacions arqueològiques al lloc de s'Església Vella. Convé mantenir aquesta insistència perquè l'erosió ataca de manera constant l'indret.

2. La llegenda de s'Església Vella

La primera versió escrita que conec de la llegenda és, de fet, bastant recent, de 1984. Va ser publicada per Michel Ferrer Clapés al seu llibre *Cròniques de Xarc* (p. 271-272), però és probable que existeixi alguna altra versió escrita anterior ja que l'autor posa la seua versió entre cometes. Aquesta és la seua narració de la llegenda:

"«Existe al lado de Ses Estaques un lugar conocido como 'S'Esglesia Veia', en el cual se asentó la primera iglesia que hubo en la Villa. Un día que los fieles habían terminado de oír misa en la misma, y cuando se encontraban comiendo en sus casas, oyeron un enorme ruido que procedía de dicho lugar. Acudieron todos, presurosos, y pudieron observar que la iglesia se había derrumbado, sus paredes habían caído por el acantilado al lado del cual estaba situada, y la campana había caído al mar. El hecho de que el derrumbamiento se hubiera producido cuando la gente ya había salido de la misma, fue interpretado por el pueblo como un favor divino y como quiera que esto sucedía el Primer Domingo de Mayo, a partir de entonces, todos los años se empezó a celebrar dicha festividad. Cuenta asimismo la leyenda que en las noches de tormenta, los barcos que pasaban por las cercanías del lugar podían percibir los tañidos de la campana desde el fondo del mar, que avisaba a los navegantes de la proximidad de la costa y del peligro que corrían»".

I afegeix, ja fora de les cometes:

"Acerca de la existencia de dicha iglesia en el lugar antes citado no hay dudas, por cuanto cerca de donde estaba la misma, había hasta hace pocos años un lugar conocido como S'uset y que era como un cementerio antiquísimo en que estaban enterrados restos humanos y que sin duda pertenecía a dicha iglesia..."

Aquesta versió, més o menys ornamentada és la que circula i que ha fixat aquesta publicació i la seua reiteració als programes de festes del Primer Diumenge de Maig. Ara bé, la versió concorda amb el que persones d'edat del poble han sentit contar des de la seua infància.

3. La festa del Primer Diumenge de Maig

Diferents testimonis escrits esmenten aquesta festa. El més antic que s'ha pogut localitzar correspon a l'obra de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria *Die alten Pitiüsen* o *Les antigues Pitiüses*, escrit, en la seua primera versió, l'any 1868.

Els comentaris de diferents autors sobre aquesta festa s'han aplegat a l'apartat següent:

Notícies sobre la festa del Primer Diumenge de Maig

1868. Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, *Las Antiguas Pitiusas* (ed. Sa Nostra, 1982, p. 216):

“La tranquilidad de la villa sólo se ve interrumpida una vez al año con motivo de una gran fiesta popular de carácter religioso. Lo que para la localidad de Sant Antoni representa la festividad de San Bartolomé, encuentra su par en Santa Eulària el primer domingo de mayo, ocasión en que se congregan en la villa gentes venidas de todos los rincones en torno.”

1888. Pablo Piferrer i José María Quadrado, *Islas Baleares*, p. 1.370:

“A modo de ciudadela corona la iglesia el cerro, agrupada con la rectoría, imprimiéndole cierto orientalismo el cimborio de una capilla, y carácter de fortaleza un cubo ceñido de cordón: el soportal de espera, que forma una estancia en cuadro sobre nueve arcadas para albergar la numerosa feligresía a la entrada y salida de los oficios divinos, se halla desprendido de la fachada y termina arriba en espaciosa azotea. Más capaz pero no más suntuosa en proporción de su importancia sobre el común de las rurales, la nave, cubierta de tosca bóveda de algibe, presenta capillas pareadas en cada unos de sus tres cortes y una más honda en el inmediato al presbiterio, dedicada la del lado del evangelio a la Trinidad y su colateral a la de Nuestra Señora del Rosario, a la cual pertenece la cúpula asomada al exterior; y la disposición especial de estas dos capillas parece suplir por la carencia de ábside o cabecera que se nota, respaldándose en la pared recta el retablo cuyo barroquismo corresponde bien a su fecha de 1675. Nada de notable ni apenas de regular ofrecen los demás retablos, ni señales de antigüedad la actual estructura del templo, solamente recomendable por lo fuerte y pintoresco de su situación.

Que da el título de iglesia vieja, y a lo más sus cimientos si por tales se admiten, a un collado metido mar adentro, y harto expuesto de consiguiente a las correrías de los piratas. Allí, a raíz de la conquista, empezaría el culto a la virgen mártir de Barcelona, de quien tomó nombre el dilatado cuartón, si es que no lo debía de antes a memorias derivadas de la cristiandad primitiva; poblado y establecido bajo los auspicios del infante de Portugal y luego del rey directamente, ya que carecían de parroquia los vecinos, no podía faltarles oratorio donde acudir a misa de una y dos leguas en contorno (...) Vicaría, sin embargo, no llegó a serlo sino a últimos del siglo XVI, y con esta ocasión en mi concepto mudó de lugar y de edificio la iglesia, que hasta después de dos centurias no se erigió en parroquia independiente, al mismo tiempo que en ayuntamiento el distrito, iniciando el plan de una población compacta, poco adelantado hoy todavía al cabo de cien años (...).”

1889. Gaston Vuillier, *Les Illes Oblidades. Viatge a les Balears* (edició Ed. Moll, 1990), p. 239-257. Hi explica diferents escenes de festa, a l'estiu; venia de Sant Antoni, de presenciar, probablement, la festa de Sant Bartomeu, però no al·ludeix a la festa de maig de Santa Eulària.

1901. Víctor Navarro, *Costumbres en las Pitiusas*, p. 51, 60-61:

“Las fiestas de los payeses consisten exclusivamente en funciones religiosas a los santos patronos de las parroquias, con las consiguientes romerías: las más notables son la de San Jorge [21 d'abril], la de San Rafael y la de Santa Eulalia. (...) En el mismo pueblo de Santa Eulalia tiene lugar también otra poética fiesta religiosa: la del mes de Mayo, que se celebra todos los años el primer domingo del dicho mes, y que es ocasión de una romería tan animada como la de la santa titular y la de San Jorge; pues yo no sé si es por la amenidad de la comarca, por lo risueño del paisaje, por el carácter de las gentes que lo habitan, ó por alguna particular devoción a la Santa patrona de la parroquia, y que da nombre al Ayuntamiento, se observa marcada e indudable predilección por todo lo que al pueblecillo de Santa Eulalia se refiere. Es de notar, sin embargo, que los ivicencos tienen más devoción a otros santos, a juzgar por la repetición de sus imágenes en los templos. No hay ninguno de éstos, ni en la ciudad ni en el campo, que no tengan su altar dedicado a San Vicente Ferrer, y en algunos se le ve de talla y en pintura. La Virgen del Rosario también es venerada en la mayor parte de las iglesias; pero la devoción más estendida y más profunda la ha inspirado el famoso Cristo a quien se rinde culto en la iglesia del que fue convento de Santo Domingo...”

A partir dels primers anys del segle XX, la premsa periòdica escrita i especialment el *Diario de Ibiza* dediquen freqüents cròniques a la celebració del Primer Diumenge de Maig a Santa Eulària. En diversos casos, la narració dels diferents actes de la festa és rica, detallada i narrada amb la retòrica pròpia de l'època. Tot seguit es presenten les notícies del *Diario de Ibiza* localitzades entre 1900 i 1936.*

1905. *Diario de Ibiza*, dilluns 8 de maig. Signat “Murciélagu”.

1908. *Diario de Ibiza*, dilluns 4 de maig.

1914. *Diario de Ibiza*, 4 de maig

1918. *Diario de Ibiza*, 6 de maig.

1919. *Diario de Ibiza*, 5 de maig.

1920. *Diario de Ibiza*, 3 de maig.

1921. *Diario de Ibiza*, 2 de maig.

1923. *Diario de Ibiza*, 2 de maig.

1924. *Diario de Ibiza*, 3 de maig.

1925. *Diario de Ibiza*, 2 i 4 de maig.

Les cròniques ofertes més amunt mostren la festa dividida en dues parts clarament diferenciades: al matí l'ofici religiós i la processó i a la tarda la festa cívica. La primera es desenvolupava a l'església parroquial del Puig de Missa i la segona al poble, a sa Vila i, concretament a s'Alamera i la plaça.

El nom que les cròniques periodístiques atribueixen a la diada és festa "de Maig" (1918, 1919, 1920, 1924, etc.) i també usaren l'expressió "anar a Maig" (1908).

La primera part de la celebració tenia com a responsable el capellà del poble, a qui en ocasions s'anomena com l'organitzador de tota la diada. En tot cas era el responsable de l'ofici religiós i de la processó immediata:

"... se tributaron justos elogios al ecónomo de Santa Eulalia D. Juan Guasch, quien además de pronunciar un hermosísimo sermón, no descuidó ningún detalle de la fiesta". (*Diario de Ibiza*, 8 de maig de 1905).

"Misa y solemne procesión que recorrió el itinerario de costumbre" (*Diario de Ibiza*, 4 de maig de 1914).

"Llega la hora de la misa y el sermón, a cargo este del cura don Miguel Planells quien como se sabe es erudito cual el que más. Son llevadas en andas buen número de imágenes en la procesión..." (*Diario de Ibiza*, 3 de maig de 1920).

"Por la mañana tendrá lugar una solemne función religiosa, con misa, sermón y procesión, la cual recorrerá las principales calles" (*Diario de Ibiza*, 3 de maig de 1924).

"Hoy, primero de mayo, de antigua tradición en Santa Eulalia, se celebra la Fiesta del Párroco" (*Diario de Ibiza*, 1 de maig de 1960).

En alguna ocasió el mossènyer figura també com a organitzador d'actes no religiosos, com donar la benvinguda a un cor de cantaires que probablement ell mateix havia convidat:

"Hubo en la iglesia parroquial misa cantada con asistencia del Ayuntamiento y demás autoridades... Por la tarde la Sociedad coral La Unión efectuó su anunciada excursión a dicho pueblo. Fueron recibidos por el señor párroco D. Miguel Planells, D. José Guasch, presbítero y delegados del Ayuntamiento y de la sociedad de Agricultores..." (*Diario de Ibiza*, 6 de maig de 1918).

Després de l'ofici religiós la multitud baixava cap a sa Vila:

"...bajamos la pendiente seca y áspera que existen en tre la iglesia parroquial y la villa de Santa Eulalia. ¡Que exhuberante vegetación...! (*Diario de Ibiza*, 3 de maig de 1920).

Les cròniques periodístiques mostren així mateix la gent del poble com organitzadora de la part cívica de la festa:

"Los preparativos que están haciendo los dueños de Fondas y Cafés, para poder proporcionar comida y comodidades a todos los visitantes..." (*Diario de Ibiza*, 2 de maig de 1923).

"Según nuestras noticias, los vecinos de aquel pueblo han organizado algunos festejos para que la fiesta resulte lo más lucida posible" (*Diario de Ibiza*, 3 de maig de 1924).

"A fin de dar facilidades a la gente que quiera ir a pasar el día en dicho pueblo, en el café y fonda de Bartolomé Clapés Marí se montará un gran servicio de cocina, que con el mayor esmero y economía servirá toda clase de comidas, especialmente callos a la andaluza, paella, carne asada, pescado en salsa etc. etc. y baste decir que se ha encargado del servicio de cocina el popular *Pep Toni*" (*Diario de Ibiza*, 2 de maig de 1925).

És important assenyalar que el 1923 s'esmenten comissions auxiliars de la, suposadament, principal comissió organitzadora:

"... la comisión auxiliar de señoritas de la que es Presidenta Dª Vicenta Serra, y la de jóvenes presidida por D. Antonio Escandell" (*Diario de Ibiza*, 2 de maig de 1923).

Aquells "festejos" que s'organitzaven, pel que narren les mateixes cròniques del Diari, consistien a engalanar el poble, estar presents els

rifadors a s'Alamera i a convidar alguna agrupació musical per amenitzar la jornada i, a la nit, permetre el ball. Entre aquestes agrupacions i balls s'esmenten:

1918. La Sociedad Coral La Unión, que instal·lada a la plaça interpretà "S'Ivissenca", "L'Empordà" i "De Bon Matí" i a la sala de l'Ajuntament "Al Mar" i "L'Emigrant".

1919. Hi va haver "baile de sociedad".

1923. Acudí a Maig "la Banda del Batallón de Cazadores de Ibiza Nº 19 que con gran acierto dirige el Músico Mayor Sr. Ponsa".

1924. S'anuncia que s'ha organitzat un "baile de salón en el Ayuntamiento", però també que s'havia convocat una ballada a Can Fornet "situada a unos tres kilómetros de esta ciudad, tendrá lugar un baile al estilo del país".

1925. Ball en la Sociedad 'Santa Eulalia' amb orquestra.

L'engalanament del poble consistia a "engalanar con flores, banderas, *baladre* y *murta* etc. etc. las calles y demás" (1923).

Del públic assistent es diu repetidament que està format sobretot per pagesos, el que demostra l'arrelament popular de la festa, i també per gent de la ciutat. Excepcionalment s'esmenta l'arribada d'una embarcació des de Formentera.

El capítol dels mitjans de transport mereix ser destacat ja que la congregació d'una multitud donava ocasió a l'ostentació, en expressió externa de la posició social de cada família. Així es documenta l'arribada d'un hisendat en una calea de cavalls comprada a Palma:

"Un ligero carretón que ocupamos en unión de unos amigos nos hace leve el trozo de la carretera que dede Ibiza conduce a S. Juan y luego el camino pedregoso... El tintineo de los cascabeles anuncia la llegad de varios carretones. Un movimiento de curiosidad se apodera del gentío que invade la calle al enfilar ésta una bonita galera de la que tiran dos hermosos caballos. Es un vehículo propieda de don Andrés Sellaras que ha adquirido últimamente en la capital de la provincia" (*Diario de Ibiza*, 4 de maig de 1914).

"Nuestros romeros, que en su inmensa mayoría son gente del campo, pasan con sus carros *atibarrados*, saludan atentamente y a toda velocidad se dirijen a la fiesta. Infinidad de mozas luciendo sus mejores galas y, cerca de ellas, los amartelados macebos embebidos ante su 'Dulcinea'... estamos en el lugar de la fiesta, en donde llegan centenares de carros llenos de gente..." (*Diario de Ibiza*, 3 de maig de 1920).

L'any 1925 s'anunciava que hi hauria "servicio de autocamiones" durant tot el dia. L'any 1927 s'organitzaren dues excursions marítimes per arribar a Santa Eulària des de Vila i Formentera respectivament:

"En las primeras horas de la mañana salió de nuestro puerto el esbelto bote de recreo 'Catalina', propiedad de nuestro amigo Juan Marí, con varios amigos. Llevando numerosos excursionistas de Formentera, también estuvo el buque a motor 'Unión'. Ello contribuyó mucho a dar lucidez a la fiesta" (*Diario de Ibiza*, 2 de maig de 1927).

Finalment, les mateixes cròniques, invariablement escrites en castellà, solen felicitar la jornada amb un "Molts anys i bons", com avui.

Conclusions

La festa del Primer Diumenge de Maig es remunta, amb absoluta certesa perquè hi està documentada, almenys a la meitat del segle XIX, moment en què és al·ludida com una cita anual consolidada.

Actualment i des de fa anys, com testimonia l'arxiduc Lluís Salvador, el Primer Diumenge de Maig és una gran diada que supera la celebració de la patrona del poble, santa Eulàlia. El dia d'aquesta santa és el 12 de febrer, en ple hivern, circumstància que explica la major concurrència de la festa del Mes de Maria.

A Sant Antoni es produeix una cosa idèntica, sant Antoni Abad és el dia 17 de gener, però la festa grossa del poble és per sant Bartomeu, el 24 d'agost.

Hem vist, però, com en l'explicació del Primer Diumenge de Maig concorren diversos factors.

La hipòtesi que sigui una festa nascuda de la celebració del dia de la Mare de Déu del Roser és molt versemblant, però certament hi concorren altres factors que s'han de tenir presents. Ja s'han tractat la llegenda que ofereix una explicació directa de la festa, els fonaments històrics de la llegenda i els elements religiosos i cívics que es repeteixen cada diada.

La llegenda ve a transmetre que la festa és un acte d'agraïment a la divinitat pel fet que el temple s'esfondrà sense causar cap víctima. S'ha tractat com en línies generals aquesta narració es veu en bona mesura avalada pels documents que ens permeten conèixer l'atac produït el novembre de 1543. Com s'ha vist, l'escomesa turca va estar a punt de causar una gran desgràcia a la gent refugiada a l'església si la milícia

procedent de Vila no hagués arribat a temps. Ben segur que la gent del quartó del Rei va recordar durant molt de temps aquell succeït, especialment perquè va significar, uns anys més tard, que es construís un temple nou en substitució de l'anterior, molt maltractat aquella jornada i ben segur que antiquat en el seu sistema de fortificació.

De fet, bé podria ser la commemoració d'aquell atac l'origen de la festa del Primer Diumenge de Maig, sense que això signifiqui renunciar a la seua relació amb la celebració de la Mare de Déu del Roser. L'església nova de Santa Eulària, la que avui podem contemplar, va ser inaugurada amb una solemne missa cantada el 12 de febrer de 1568.

Tot indica que, en el disseny del nou temple, hi va participar l'enginyer italià autor de les murades de la vila d'Eivissa, Giovan Battista Calvi, arribat a Eivissa a darrers de 1554. La nova església fou dotada de bona capacitat i d'un bastió sobre el qual es podia assentar artilleria.

El següent primer diumenge de maig després de la inauguració es degué fer al voltant de la nova església la processó de la Mare de Déu del Roser. La necessitat de fer una festa important que no fos la hivernal de santa Eulària, barrejada amb el gaudi del nou temple i el record de la destrucció de l'anterior i el salvament *in extremis* de la gent que s'hi havia refugiat, donà ocasió a una festa de molta concurrència.

També s'ha de tenir en compte la devoció cristiana a l'anomenat Mes de Maria i el fet que el Pare Francesc Palau i Quer va fomentar-la per mitjà d'un devocionari titulat *Mes de María o sea Flores del mes de mayo*, imprès el 1862. La seua acció coincideix amb altres de foment d'aquesta devoció a Catalunya i tot l'Estat.

La qüestió del topònim s'Església Vella té poques perspectives de solucionar-se si no s'hi efectuen excavacions arqueològiques. De moment és versemblant la hipòtesi que s'hi hagués situat la primera capella dedicada a santa Eulària després de la conquesta i fins al segle XV.

APÈNDIX

Altres notícies d'interès sobre el cas

El 1410, durant la visita eclesiàstica de Joan Cescastells, s'oïren testimonis contra l'actuació del prevere Bernat Cocorella. Entre altres coses, un dels testimonis, Jaume Barceló, també prevere, va dir:

“que l'altre jorn en una profesó que·s feia a Santa Eulària de Yviça dix lo dit aytals paraules o semblants: «Com nos hoyrà Déu que no y van en aquesta profesó sinó bagasses e gaufits.»”.

No coneixem la data de la declaració ni tampoc quin dia degué fer-se la processó al·ludida.

El 1233 els frares dominics celebraven a Roma el Primer Diumenge de Maig.

El Primer Diumenge de Maig és el dia de la Mare des de 1965 (abans era el 8 de desembre). La celebració prové d'una “celebració hilària” dels romans, que la feien el 15 de març.

A Sineu, Mallorca, hi ha fira el Primer Diumenge de Maig.

A la població d'El Cañaveral de las Limas, Extremadura, es fa una gran festa el Primer Diumenge de Maig, a l'ermita de la Virgen de Cabezón (*Diccionario geographico-estudistico de España y Portugal*, escrit por Sebastian de Miñano).

Segons M. R. Bondia Domper i C. Solans Roda (“Solidaritats i identitats: les conraries de dones de Begues”, dins Cristina Borderias i Soledad Bengoechea, eds. *Les dones i la història al Baix Llobregat*, vol 1.) a Begues (Baix Llobregat, Catalunya) hi havia dues confraries de dones, la de Santa Eulària i la del Roser. Santa Eulària era protectora contra les tronades i les sequeres i el primer diumenge de maig “es feia la primera celebració de la festa del Roser. Aquesta diada podia ser variable segons el calendari litúrgic, i la segona tenia lloc el primer diumenge d'octubre quan es procedia al relleu de les administradores (de la confraria). La festa de maig s'iniciava amb un ofici de missa major a les deu del matí, en què cremaven 48 ciris. Una vegada acabat l'ofici, es feia la primera de les cinc processons llargues de l'any. Se sortia de l'església amb la imatge petita del Roser amb totes les torxes (14) i es cantaven els goigs...”.

Segons Valery, en la seua obra *Viaggio in Sardenya* (1837), en aquella illa se celebrava la festa de la “Vergine del Rosario, nella prima domenica del mese di maggio”.

Característiques que componen la festa

Les característiques principals de la celebració de la Festa de Maig o del Primer Diumenge de Maig inclouen el component religiós amb la missa solemne, amb la participació dels estaments polítics, eclesiàstics i socials, completant la festa amb ballades de ball tradicional tant a la sortida de missa com davant l'ajuntament, entre les quals trobam les desfilades de carros i vehicles antics pels principals carrers del poble. La festa continua tota la tarda fins a la nit amb concerts de música, fires i exposicions.

El calendari tradicional de la festa sol començar el dissabte abans del mateix Primer Diumenge de Maig amb les inauguracions de les fires, en especial de la fira de maquinària agrícola i automoció, de les exposicions i en especial de vehicles antics i l'exposició de flors i plantes.

Lloc o indret de la celebració

Els llocs on se celebra la festa de Maig és exclusivament al poble de Santa Eulària i als següents espais:

- Església del Puig de Missa.
- Plaça d'Espanya.
- Passeig de s'Alamera.
- Principals carrers del poble.

Elements que li són propis

Els elements propis de la festa de Maig que al llarg dels anys s'han anat repetint són:

- Missa solemne a l'església parroquial de Santa Eulària al Puig de Missa.
- Ballada tradicional a la sortida de Missa.
- Desfilada de carros i vehicles antics pels carrers del poble.
- Ballada tradicional a la plaça d'Espanya.
- Fira de maquinària agrícola i automoció al passeig de s'Alamera.
- Exposició de flors i plantes.
- Exposicions de vehicles antics.
- Concerts musicals.
- Focs artificials."

Aquest informe resulta preceptiu i previ per a la incoació del procediment per a la declaració de FIC a l'illa d'Eivissa, segons l'article 4 del Reglament per a la declaració de festes d'interès cultural a l'illa d'Eivissa.

El Consell Executiu del Consell Insular d'Eivissa és el competent per acordar l'inici del procediment de declaració d'aquesta celebració com a festa d'interès cultural, segons disposa l'article 4 del Reglament sobre el procediment a seguir per a la declaració de festes d'interès cultural a l'illa d'Eivissa (BOIB núm. 112, 10/08/2006), precedint-li el corresponent informe descriptiu i tècnic del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional, que es va emetre el dia 24 d'abril de 2015.

Quant al procediment de la declaració, consta a l'expedient informe del dia 15 d'abril de 2015 d'aquesta funcionària que subscriu.

Per tot l'anterior, i de conformitat amb el que preveu el Reglament sobre el procediment a seguir per a la declaració de festa d'interès cultural de l'illa d'Eivissa, s'informa favorablement i es proposa a la consellera executiva del Departament d'Educació, Cultura i Patrimoni que elevi al Consell Executiu la següent proposta d'acord, tot d'acord amb els informes que varen motivar al Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional, l'adopció de l'informe favorable i preceptiu per a la declaració:

La incoació de l'expedient per a la declaració de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu com a festa d'interès cultural, d'acord amb l'informe preceptiu, descriptiu i tècnic adoptat pel Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional d'Eivissa el dia 24 d'abril i que es dona per reproduït i que consta transcrit al principi d'aquesta proposta."

Aquesta consellera proposa al Consell Executiu del Consell Insular d'Eivissa l'adopció del següent ACORD:

- La incoació de l'expedient per a la declaració de la celebració del Primer Diumenge de Maig al poble de Santa Eulària des Riu, com a festa d'interès cultural d'acord amb l'informe preceptiu, descriptiu i tècnic adoptat pel Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional d'Eivissa el dia 24 d'abril següent: (l'informe consta literalment a les pàgines 1-10)."

La qual cosa es fa públic per tal que les persones interessades formulin les al·legacions o els suggeriments que considerin adients amb un termini de 20 dies a partir de la publicació d'aquest edicte, tal com preveu l'art. 5 del Reglament sobre el procediment a seguir per a la declaració de Festes d'Interès Cultural a Eivissa.

Eivissa, 14 de setembre de 2015

**La secretària Tècnica de l'Àrea de Medi Ambient, Agricultura,
Educació, Patrimoni, Cultura, Esports i Joventut,**
Maria Catalina Tur Torres